

CHRISTELIJKE KLASSIEKERS

Dietrich
Bonhoeffer
Navolging

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
DEEL I	13
De kostbare genade	15
De oproep tot navolging	29
De eenvoudige gehoorzaamheid	53
De navolging en het kruis	61
De navolging en de enkeling	71
De Bergrede	81
<i>Mattheüs 5: Van 'het buitengewone' van het christelijk leven</i>	81
<i>Mattheüs 6: Van de verborgenheid van het christelijk leven</i>	126
<i>Mattheüs 7: De afscheiding van de discipelgemeente</i>	149
De boden	165
<i>Uitleg van Mattheüs 9.35-10.42</i>	165
DEEL II	183
De Kerk van Jezus Christus en de navolging	185
<i>Inleidende vragen</i>	185
De doop	189
Het lichaam van Christus	197
De zichtbare gemeente	209
De heiligen	233
Het beeld van Christus	259
Noten	267

Voorwoord

Het gebeurt in tijden van kerkelijke vernieuwing vanzelf, dat de Heilige Schrift voor ons een grotere rijkdom gaat betekenen. Achter de noodzakelijke dag- en strijdorders van de kerkelijke discussie gaat een sterker zoeken en vragen naar Hem schuil, om wie het alleen gaat, naar Jezus zelf. Wat heeft Jezus ons willen zeggen? Wat wil Hij heden ten dage van ons? Hoe helpt Hij ons heden ten dage trouwe christenen te zijn? Niet wat deze of gene man der kerk wil, is voor ons ten slotte belangrijk, maar wat Jezus wil, dat willen wij weten. Zijn eigen woord willen wij horen, wanneer wij naar de prediking luisteren. Daaraan is ons niet alleen om onzentwille gelegen, maar ook ter wille van al die velen, wie de kerk en haar boodschap vreemd is geworden. Wij zijn ook van mening, dat heel andere mensen het woord zouden horen en ook heel andere mensen zich zouden afwenden, wanneer het ervan kwam, dat Jezus zelf en Jezus alleen met zijn woord in de prediking onder ons zou zijn. Niet als zou de prediking van onze kerk niet meer Gods woord zijn, maar hoeveel onzuivere geluiden, hoeveel menselijke, harde wetten en hoeveel valse hoop en troost vertroebelen nog het zuivere woord van Jezus en bemoeilijken de echte keuze! Het is toch niet alleen de schuld van de anderen, wanneer zij onze prediking, die toch zeker alleen maar prediking van Christus wil zijn, hard en moeilijk vinden, omdat ze belast is met formules en begrippen die hun vreemd zijn. Het is toch niet waar, dat elk woord dat zich vandaag aan de dag tegen onze prediking richt, reeds een afzweren van het christendom, antichristendom is. Willen wij werkelijk de gemeenschap met

diegenen verloochenen, van wie er heden ten dage velen zijn, die naar onze prediking komen luisteren, die willen horen en toch altijd weer teleurgesteld moeten bekennen, dat wij hun de toegang tot Jezus te moeilijk maken? Zij geloven, dat het niet het woord van Jezus zelf is, waaraan zij zich willen onttrekken, maar dat zich te veel menselijks, institutioneels en leerstelligs tussen hen en Jezus plaatst. Wie van ons zou nu niet terstond al die antwoorden weten, die men hier zou kunnen geven en waarmee men zich gemakkelijk zou kunnen onttrekken aan de verantwoordelijkheid voor dergelijke mensen. Zou het echter ook niet een antwoord zijn, wanneer wij ons afvroegen, of wij niet zelf het woord van Jezus vaak in de weg staan, doordat wij misschien te sterk hangen aan bepaalde formuleringen, aan een voor zijn tijd, zijn plaats en zijn maatschappelijke structuur bepaald type van prediking; doordat wij misschien inderdaad te 'dogmatisch' en te weinig 'voor het leven' preken, doordat wij bepaalde gedachten van de Schrift altijd weer herhalen en daarbij te achteloos voorbijgaan aan belangrijke andere woorden; doordat wij toch altijd nog te veel eigen meningen en overtuigingen en te weinig Jezus Christus zelf prediken? Er zou niets zijn, dat in groter tegenspraak was met onze eigen bedoeling en dat tegelijkertijd verderfelijker zou zijn voor onze verkondiging, dan wanneer wij de vermoedigen en de belasten, die Jezus tot zich roept, met moeilijke menselijke inzettingen belastten en hen zo weer van Hem wegdreven. Hoe zou de liefde van Jezus Christus daarmee bespot worden voor christenen en heidenen! Omdat hier echter algemene vragen en zelfbeschuldigingen niets helpen, willen wij teruggaan tot de Schrift, tot het woord en de roepstem van Jezus Christus zelf. Hier zoeken wij vanuit de armoede en de engheid van onze eigen overtuigingen en vragen de wijdheid en rijkdom, die ons in Jezus Christus geschonken zijn.

Wij willen spreken van de oproep tot de navolging van Jezus. Leggen wij de mensen daarmee een nieuw, zwaar juk op? Zullen hier bij al de menselijke instellingen, waaronder mensen naar lichaam en ziel zuchten, nog hardere, onverbiddelijkere

gevoegd worden? Zal met de herinnering aan de navolging van Jezus slechts een nog scherpere doorn in de verontruste en gewonde gewetens gedreven worden? Zullen hier soms voor de zoveelste keer in de kerkgeschiedenis onmogelijke, kwellende, extreme eisen gesteld worden, waarvan de inachtneming misschien wel de vrome luxe van enkele mensen zal zijn, die echter door de werkende mensen, die zorgen moeten voor hun brood, hun beroep en hun familie, verworpen moeten worden als het meest goddeloze verzoeken van God? Is het de kerk er dan om te doen een geestelijke dwingelandij over de mensen te vestigen, doordat ze eigenmachtig, met de bedreiging van aardse en eeuwige straffen, instelt en beveelt, wat de mens alles te geloven en te doen heeft om zalig te worden? Zal het woord van de kerk nieuwe tirannie en geweldpleging over de zielen brengen? Het is mogelijk, dat sommige mensen naar een dergelijke knechting verlangen. Maar mag de kerk ooit aan een dergelijk verlangen tegemoetkomen?

Wanneer de Heilige Schrift van de navolging van Jezus spreekt, dan verkondigt zij daarmee de bevrijding van de mens van alle menselijke instellingen, van al wat drukt, belast, wat zorg en gewetensbezwaren veroorzaakt. In de navolging komen de mensen van onder het harde juk van hun eigen wetten onder het zachte juk van Jezus Christus. Wordt daarmee afbreuk gedaan aan de ernst van de geboden van Jezus? Neen, veeleer wordt eerst daar, waar het gebod van Jezus in zijn geheel blijft bestaan, met de oproep tot de absolute navolging, de volledige bevrijding van de mensen tot de gemeenschap met Jezus mogelijk. Wie onverdeeld het gebod van Jezus opvolgt, wie het juk van Jezus zonder tegenstreven op zich neemt, die wordt de last die hij heeft te dragen, licht, die ontvangt in de zachte druk van dit juk de kracht de rechte weg te gaan zonder moe te worden. Het gebod van Jezus is hard, onmenselijk hard, voor hem die zich er tegen verzet. Jezus' gebod is zacht en niet zwaar voor hem die gewillig zich eraan overgeeft. 'Zijn geboden zijn niet zwaar' (1 Joh. 5.3). Het gebod van Jezus heeft niets te doen met krachtprestaties van de ziel. Jezus vraagt niets van ons, zonder

ons de kracht te geven het ook te doen. Jezus' gebod wil nooit leven vernietigen, maar leven bewaren, sterken, genezen.

Maar nog benauwt ons de vraag, wat de oproep tot navolging in deze tijd kan betekenen voor arbeiders, zakenlieden, boeren en militairen; de vraag of hier niet een ondraaglijke tweespalt veroorzaakt wordt in het bestaan van de in de wereld werkende mens en christen. Is het christendom van de navolging van Jezus eigenlijk toch niet een zaak van een heel klein aantal mensen? Betekent het niet een terugstoten van de grote massa, een verachten van de zwakken en de armen? Wordt echter niet juist daardoor de grote barmhartigheid van Jezus Christus verloochend, die tot de tollenaars en zondaren, de armen en zwakken, de dwalenden en de vertwijfelden kwam? Wat moeten wij daarop zeggen? Zijn het weinigen of velen, die tot Jezus behoren? Jezus stierf aan het kruis alleen, verlaten door zijn discipelen. Naast Hem hingen niet twee van zijn getrouwen, maar twee moordenaars. Maar aan de voet van het kruis stonden ze allen, vijanden en gelovigen, twijfelaars en vreesachtigen, spotters en overwonnenen en hun allen en hun zonden gold in dit uur het gebed van Jezus om vergeving. De barmhartige liefde van God leeft midden onder haar vijanden. Het is dezelfde Jezus Christus, die ons uit genade tot zijn navolging oproept en wiens genade de misdadiger aan het kruis in zijn laatste uur zalig maakt.

Waarheen zal de oproep tot navolging degenen brengen, die er gehoor aan geven? Welke beslissingen en scheidingen zal hij met zich meebrengen? Wij moeten met die vraag gaan tot Hem die alleen het antwoord weet. Jezus Christus, die navolging beveelt, weet alleen waarheen de weg leidt. Wij weten echter, dat het zeer zeker een bovenmate barmhartige weg zal zijn. Navolging is vreugde.

Het lijkt in onze tijd zo moeilijk de smalle weg van de kerkelijke beslissing in alle zekerheid te gaan en toch in de volle wijde van de Christusliefde tot alle mensen, van het geduld, de barmhartigheid, de 'filantropie' Gods (Tit. 3.4.) tot de zwakken en goddelozen te blijven; en toch moeten die twee samengaan,

VOORWOORD

anders gaan wij mensenwegen. God geve ons bij alle ernst van de navolging de vreugde; bij alle neen tegen de zonde het ja tot de zondaar, bij alle tegenstand van de vijanden het overwinnende en winnende woord van het evangelie. 'Komt tot Mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven; neemt mijn juk op u en leert van Mij, want Ik ben zachtmoedig en nederig van hart, en gij zult rust vinden voor uw zielen; want mijn juk is zacht en mijn last is licht' (Matth. 11.28 vv.).

Deel I

De kostbare genade

Goedkope genade is de doodsvijand van onze kerk. Heden ten dage gaat onze strijd om de kostbare genade. Goedkope genade betekent genade als te grabbel gegooid waar, vergeving, troost, sacrament, alles te grabbel gegooid; genade als onuitputtelijke voorraadkamer der kerk, waaruit met lichtvaardige hand gedachteloos wordt uitgestort; genade zonder prijs; genade die niets kost. Eigenlijk zou dat toch het wezen van de genade zijn, dat de rekening van tevoren eens en vooral vereffend is. Op deze betaalde rekening kan men alles voor niets krijgen. Oneindig groot zijn de gemaakte kosten, oneindig groot daarom ook de mogelijkheden van het gebruik en de verkwisting. Wat zou ook genade zijn, die geen goedkope genade is?

Goedkope genade betekent genade als leer, als principe, als systeem; betekent vergeving der zonden als algemene waarheid, betekent liefde van God als christelijk godsidee. Wie daar ja op zegt, heeft reeds vergeving van zijn zonden. De kerk van deze genadeleer is dóór die leer reeds de genade deelachtig. In deze kerk vindt de wereld goedkope bedekking van haar zonden, waarover ze geen berouw heeft en waarvan ze helemaal niet vrij wenst te worden. Goedkope genade is daarom loochening van het levende woord van God, loochening van de menswording van het woord van God.

Goedkope genade betekent rechtvaardiging van de zonde en niet van de zondaar. Omdat de genade toch alles alleen doet, daarom kan alles bij het oude blijven. 'Al ons doen is toch tevergeefs. De wereld blijft de wereld en wij blijven zondaars, ook al leeft men nog zo braaf.' Laat een christen dus maar net

zo leven als de wereld; laat hij de wereld maar in alles gelijkvormig zijn en laat hij zich toch niet vermeten – op gevaar van dweepzieke ketterij! – onder de genade een ander leven te leiden als onder de zonde! Hij hoede zich ervoor tegen de genade te woeden, de grote, goedkope genade te schenden en een nieuwe letterdienst in te stellen door de poging van een gehoorzaam leven onder de geboden van Jezus Christus! De wereld is door genade gerechtvaardigd; daarom – ter wille van de ernst dezer genade, om deze onvervangbare genade niet te weerstreven! – moet ieder christen leven als de overige wereld! Inderdaad, hij zou wel graag wat buitengewoons doen, het is voor hem ongetwijfeld het moeilijkst dat te moeten prijsgeven en werelds te moeten leven. Maar dat moet hij prijsgeven, hij moet de zelfverloochening beoefenen om zich in zijn leven niet van de wereld te onderscheiden. In zoverre moet hij de genade werkelijk genade laten zijn, dat hij de wereld het geloof aan deze goedkope genade niet ontnemt. De christen moet in zijn wereldsheid, in dit noodzakelijke prijsgeven ter wille van de wereld – neen, ter wille van de genade! – getroost en verzekerd (*securus*) zijn in het bezit van deze genade, die alles alleen doet. De christen moet dus niet navolgen, maar zich troosten met de genade! Dat is goedkope genade als rechtvaardiging van de zonde, maar niet als rechtvaardiging van de boetvaardige zondaar, die van zijn zonde aflaat en omkeert; geen vergeving van de zonde, die van de zonde scheidt. Goedkope genade is genade die wij voor onszelf hebben. Goedkope genade is prediking van de vergeving zonder verootmoediging; doop zonder de tucht van de gemeente; avondmaal zonder belijdenis van zonden; absolute zonder persoonlijke biecht. Goedkope genade is genade zonder navolging, genade zonder kruis, genade zonder de levende, mensgeworden Jezus Christus.

Kostbare genade is de verborgen schat in de akker, ter wille waarvan de mens heengaat en met vreugde alles verkoopt wat hij had; de kostbare parel, ter wille waarvan de koopman al zijn goederen prijsgeeft; de koningsheerschappij van Christus, ter wille waarvan de mens zich het oog dat hem ergert, uitrukt;

de roepstem van Jezus Christus, waarop de discipel zijn netten verlaat en navolgt.

Kostbare genade is het evangelie, dat altijd weer moet worden gezocht, de gave waarom moet worden gebeden, de deur waarop moet worden aangeklopt.

Kostbaar is zij, omdat zij oproept tot de navolging; genade is zij, omdat zij oproept tot de navolging van Christus; kostbaar is ze, omdat ze de mens het leven kost; genade is zij, omdat ze hem pas zo het leven schenkt; kostbaar is ze, omdat ze de zonde verdoemt; genade, omdat ze de zondaar rechtvaardigt. Kostbaar is de genade bovenal daarom, omdat ze God veel gekost heeft, omdat ze God het leven van zijn Zoon gekost heeft – ‘gij zijt duur gekocht’ – en omdat voor ons niet goedkoop kan zijn, wat voor God duur is. Genade is zij vóór alles daarom, dat God zijn Zoon niet te kostbaar achtte voor ons leven, maar Hem overgaf voor ons. Kostbare genade is menswording van God.

Kostbare genade is genade als het heiligdom van God, dat tegen de wereld moet worden beschermd; het heilige dat niet voor de honden geworpen mag worden; zij is daarom genade als levend woord, woord van God, dat Hij zelf spreekt, zoals het Hem behaagt. Het raakt ons als de genadige oproep tot de navolging van Jezus; het komt als woord van vergeving tot de beangstigde geest en het verslagen hart. Kostbaar is de genade, omdat ze de mens dwingt onder het juk van de navolging van Jezus Christus; genade is het, dat Jezus zegt: ‘Mijn juk is zacht en mijn last is licht.’

Tweemaal is tot Petrus de roepstem gekomen: Volg Mij na! Het was het eerste en het laatste woord van Jezus tot zijn discipelen. (Marc. 1.17; Joh. 21.22). Zijn hele leven ligt tussen die twee oproepen. De eerste keer had Petrus bij het meer van Genezareth op Jezus’ roepstem zijn netten en zijn beroep verlaten en was Hem op zijn woord gevolgd. De laatste keer treft de Opgestane hem in zijn oude beroep aan, wederom bij het meer van Genezareth en nogmaals luidt het: Volg mij! Daartussen lag een heel leven van een discipel in de navolging van Christus. Midden daarin stond de belijdenis van Jezus als de Christus

Gods. Aan Petrus is drie maal een en hetzelfde verkondigd, aan het begin, aan het einde en in Caesarea Philippi, namelijk, dat Christus zijn Heer en God was. Het is dezelfde genade van Christus, die hem toeroept: Volg Mij na! en die zich aan hem openbaart in het belijden van de Zoon Gods.

Het was een drievoudig aanhouden van de genade op Petrus' weg; een en dezelfde genade op drieërlei wijze verkondigd; zo was zij Christus' eigen genade en zeker niet een genade die de discipel zich zelf toe-eigende. Het was een en dezelfde genade van Christus, die de discipel ertoe bracht alles te verlaten ter wille van de navolging; die in hem de belijdenis tot stand bracht die de hele wereld een lastering moest toeschijnen; die de trouweloze Petrus tot de laatste gemeenschap van het martelaarschap riep en hem daarmee alle zonden vergaf. Genade en navolging horen voor het leven van Petrus onlosmakelijk bij elkaar. Hij had de kostbare genade ontvangen.

Met de uitbreiding van het christendom en de toenemende verwereldlijking der kerk ging de kennis van de kostbare genade allengs verloren. De wereld was gekerstend, de genade was gemeengoed van een christelijke wereld geworden. Ze was gemakkelijk verkrijgbaar. Toch bewaarde de Rooms-Katholieke Kerk een rest van de aanvankelijke kennis. Het was van beslissende betekenis, dat het monnikendom zich niet van de kerk losmaakte en dat het beleid van de kerk het monnikendom verdroeg. Hier was aan de rand van de kerk de plaats, waar het inzicht, dat genade kostbaar is, dat genade de navolging inhoudt, levend werd gehouden. Mensen verlieten om Christus' wil alles wat ze bezaten en probeerden in dagelijkse oefening de strenge geboden van Jezus op te volgen. Zo werd het monnikenleven een levend protest tegen de verwereldlijking van het christendom, tegen de devaluatie van de genade. Doordat de kerk echter dit protest verdroeg en het niet tot een laatste uitbarsting liet komen, relativiseerde ze dit, ja, ze ontleende daaraan zelfs de rechtvaardiging van haar eigen verwereldlijkte leven; want nu werd het monnikenleven tot een bijzondere prestatie van enkelen, waartoe de massa van het kerkvolk niet verplicht kon worden.

De noodlottige begrenzing van de geboden van Jezus in hun geldigheid voor een bepaalde groep mensen met bijzondere hoedanigheden leidde tot het onderscheid van maximale en minimale gehoorzaamheid. Zo was men erin geslaagd om bij iedere verdere aanval op de verwereldlijking van de kerk te wijzen op de mogelijkheid om de weg van de monnik binnen de kerk te kiezen, waarnaast dan de andere mogelijkheid van de gemakkelijker weg volkomen gerechtvaardigd was. Zo moest de verwijzing naar de oerchristelijke opvatting van de kostbare genade, zoals die in de kerk van Rome door het monnikenwezen behouden zou blijven, op paradoxale wijze zelf weer de laatste rechtvaardiging geven voor de verwereldlijking van de kerk. Bij dit alles lag de beslissende fout van het monnikenwezen niet daarin, dat het – bij alle misvattingen van de wil van Jezus – de genadeweg van de strenge navolging bewandelde. Veeleer verwijderde het monnikenwezen zich in wezen daarin van het christelijke, dat het zijn weg, tot een vrije bijzondere prestatie van enige enkelingen liet worden en op die wijze daarvoor een bijzondere verdienstelijkheid opeiste.

Toen God door zijn dienstknecht Maarten Luther in de Reformatie het evangelie van de zuivere, kostbare genade weer wakker riep, leidde Hij Luther door het klooster. Luther was een monnik. Hij had alles verlaten en wilde Christus in volkomen gehoorzaamheid navolgen. Hij zwoer de wereld af en ging christelijk leven. Hij leerde gehoorzaamheid aan Christus en zijn kerk, omdat hij wist, dat alleen wie gehoorzaam is, kan geloven. De kloosterroeping kostte Luther de volle inzet van zijn leven. Luther strandde met zijn koers op God zelf. God toonde hem door de Schrift, dat de navolging van Jezus niet de bijzondere, verdienstelijke prestatie van enkelen is, maar goddelijk gebod aan alle christenen. Het deemoedige werk van de navolging was in het monnikenwezen tot het verdienstelijke handelen van de heiligen geworden. De zelfverloochening van de navolger onthulde zich hier als de laatste geestelijke zelfhandhaving van de vromen. Zo was de wereld binnen in het leven van de monnik binnengedrongen en op de gevaarlijkste wijze weer

aan het werk. De wereldvlucht van de monnik werd onthuld als de meest verfijnde vorm van liefde tot de wereld. In deze mislukking van de laatste mogelijkheid van een vroom leven greep Luther naar de genade. Hij zag in de ineenstorting van het monnikenwezen de reddende hand van God in Christus uitgestrekt. Hij greep die in het geloof, dat 'ons eigen werk vergeefs is ook in het beste leven'. Het was een kostbare genade die hem geschonken werd, die zijn hele bestaan in stukken brak. Hij moest nogmaals zijn netten verlaten en volgen. De eerste keer, toen hij in het klooster ging, had hij alles achtergelaten; alleen zichzelf, zijn vrome 'ik' niet. Ditmaal was hem ook dat ontnomen. Hij volgde niet op grond van eigen verdienste, maar op grond van Gods genade. Er werd niet tot hem gezegd: je hebt weliswaar gezondigd, maar dat is alles nu vergeven, blijf nu maar verder waar je was en troost je met de vergeving! Luther moest het klooster verlaten en terug in de wereld, niet omdat de wereld op zichzelf goed en heilig zou zijn, maar omdat ook het klooster niets anders was dan wereld.

Luthers weg uit het klooster terug in de wereld betekende de scherpste aanval die sedert het oudste christendom op de wereld was gedaan. Het afstand doen van de wereld door de monnik was kinderspel in vergelijking met dit afstand doen, dat de wereld door hem die in haar terugkeerde, ervoer. Nu kwam de aanval frontaal. De navolging van Jezus moest nu midden in de wereld geleefd worden.

Wat bij de bijzondere omstandigheden en faciliteiten van het kloosterbestaan als bijzondere prestatie werd beoefend, was nu tot het noodzakelijke en gebodene voor ieder christen in de wereld geworden. De absolute gehoorzaamheid aan het gebod van Jezus moest in het dagelijkse beroepsleven volbracht worden.

Daarmee verscherpte zich het conflict tussen het leven van de christen en het leven in de wereld op onafzienbare wijze. De christen was de wereld te lijf gegaan. Het was een strijd van man tegen man.

Men kan geen fataler misvatting hebben van de daad van Luther dan te menen, dat Luther door de ontdekking van het

evangelie van de zuivere genade dispensatie zou hebben geproclameerd van de gehoorzaamheid aan het gebod van Jezus in de wereld, en dat de reformatorische ontdekking zou neerkomen op de heiligverklaring, de rechtvaardiging van de wereld door de vergevende genade. Het wereldlijke beroep van de christen vindt voor Luther veeleer daardoor zijn rechtvaardiging, dat daarin het scherpste protest tegen de wereld tot uiting komt. Slechts in zoverre als het wereldlijke beroep van de christen uitgeoefend wordt in de navolging van Jezus, heeft het vanuit het evangelie nieuw recht ontvangen. Niet rechtvaardiging van de zonde, maar rechtvaardiging van de zondaar was de beweegreden voor Luthers terugkeer uit het klooster. Kostbare genade had Luther ontvangen. Genade was het, omdat ze water op het dorstige land, troost voor de angst, bevrijding van de slavernij van de zelfgekozen weg, vergeving van alle zonden betekende. Kostbaar was de genade, omdat ze niet onthief van de werken, maar de oproep tot de navolging oneindig verscherpte. Maar juist waarin ze kostbaar was, daarin was ze genade; en waarin ze genade was, daarin was zij kostbaar. Dat was het geheim van het reformatorisch evangelie, het geheim van de rechtvaardiging van de zondaar.

En toch is de blijvende overwinnaar in de geschiedenis der Reformatie niet Luthers inzicht aangaande de zuivere, kostbare genade, maar het waakzame, religieuze instinct van de mens voor de plaats waar de genade het goedkoopst te verkrijgen is. Er was slechts een kleine, nauwelijks merkbare verschuiving van het accent voor nodig en het gevaarlijkste en verderfelijksste werk was gedaan. Luther had geleerd, dat de mens ook bij de vroomste wegen en werken niet voor God kan bestaan, omdat hij in wezen altijd zichzelf zoekt. In deze nood had hij in het geloof gegrepen naar de genade van de vrije en onvoorwaardelijke vergeving van alle zonden.

Luther wist daarbij, dat deze genade hem een leven gekost had en nog dagelijks kostte; want hij was immers door de genade niet ontheven van de navolging, maar pas echt daartoe gredren. Wanneer Luther van de genade sprak, was dat altijd met

inbegrip van zijn eigen leven, dat door de genade pas geplaatst was in de volle gehoorzaamheid aan Christus. Hij kon alleen maar zo van de genade spreken. Luther had gezegd dat alleen de genade het doet en letterlijk zo herhaalden zijn leerlingen dat, met het enige onderscheid, dat zij zeer spoedig dat weglieten en niet erbij dachten en zeiden, wat Luther altijd vanzelfsprekend erbij gedacht had, namelijk de navolging; ja, wat hij niet meer behoefde te zeggen, omdat hijzelf altijd als iemand sprak, die door de genade tot de moeilijkste navolging van Jezus gebracht was. De leer van zijn leerlingen was dus onaanvechtbaar vanuit Luthers leer en toch werd deze leer het einde en de vernietiging van de Hervorming als de openbaring van de kostbare genade van God op aarde. Van de rechtvaardiging van de zondaar in de wereld maakte men de rechtvaardiging van de zonde en de wereld. Van de kostbare genade maakte men de goedkope genade zonder navolging.

Zei Luther, dat ons doen vergeefs is, ook in het beste leven, en dat daarom bij God niets geldt 'dan genade en gunst, die de zonden vergeeft', dan zei hij dat als iemand die zich tot dat ogenblik en reeds in datzelfde ogenblik weer geroepen wist tot de navolging van Jezus, tot het verlaten van alles wat hij had. Het weten van de genade was voor hem de laatste radicale breuk met de zonde van zijn leven, maar nooit de rechtvaardiging daarvan. Ze was in het grijpen naar de vergeving het laatste afzien van een eigenwillig leven, zij was daarin zelf pas eigenlijk een ernstige oproep tot navolging. Ze was voor hem telkens 'resultaat', weliswaar goddelijk, niet menselijk resultaat. Dit resultaat werd echter door de epigonen tot principiële vooronderstelling van een berekening. Daarin lag het gehele onheil. Wanneer genade het door Christus zelf gegeven 'resultaat' is van het christelijk leven, dan is dit leven geen ogenblik van de navolging ontheven. Is echter genade principiële vooronderstelling van mijn christelijk leven, dan heb ik daarmee van tevoren de rechtvaardiging van mijn zonden die ik bega in mijn leven in de wereld. Met het oog op deze genade kan ik zondigen; de wereld is in principe door genade gerechtvaardigd.

Ik blijf daarom in mijn burgerlijk-wereldlijk bestaan, zoals tot dusverre; alles blijft bij het oude en ik mag ervan verzekerd zijn, dat de genade van God mij bedekt. De hele wereld is onder deze genade 'christelijk' geworden, het christendom echter is onder deze genade als nooit tevoren tot wereld geworden. Het conflict tussen christelijk en burgerlijk beroepsleven is opgeheven. Het christelijke leven bestaat juist daarin, dat ik in de wereld en zoals de wereld leeft, mij in niets van haar onderscheid, ja, mij ook helemaal niet – ter wille van de genade! – van haar mag onderscheiden, dat ik mij echter op gezette tijden uit de ruimte van de wereld naar de ruimte van de kerk begeef, om mij daar van de vergeving van mijn zonden te laten verzekeren. Ik ben van de navolging van Jezus bevrijd – door de goedkope genade, die de verbitterdste vijand van de navolging moet zijn, die de werkelijke navolging moet haten en smaden. Genade als vooronderstelling is de goedkoopste genade; genade als resultaat kostbare genade. Het is schrikwekkend te constateren, hoe het er op aankomt, op welke wijze een evangelische waarheid wordt uitgesproken en gebruikt. Het is hetzelfde woord van de rechtvaardiging uit genade alleen; en toch leidt het verkeerd gebruik van een en dezelfde uitspraak tot een totale vernietiging van zijn betekenis. Wanneer Faust aan het eind van zijn leven van strijd om inzicht zegt: 'Ik zie, dat wij niets kunnen weten,' dan is dat resultaat en iets totaal anders dan wanneer deze uitspraak door een eerstejaarsstudent wordt overgenomen om daarmee zijn luiheid te rechtvaardigen (Kierkegaard). Als resultaat is de uitspraak waar, als vooronderstelling is hij zelfbedrog. Dat betekent, dat een bepaald inzicht niet losgemaakt kan worden van het bestaan waarin men dat verworven heeft. Alleen wie in de navolging van Jezus staat met achterlating van alles wat hij had, mag zeggen, dat hij alleen uit genade gerechtvaardigd wordt. Hij ziet de oproep tot navolging zelf als genade en de genade als deze oproep. Wie zich echter met deze genade van de navolging wil ontslaan, bedriegt zichzelf.

Maar kwam Luther zelf niet gevaarlijk dicht bij deze totale verdraaiing in het verstaan van de genade? Wat betekent het,

wanneer Luther kan zeggen: ‘Pecca fortiter, sed fortius fide et gaude in Christo’ (‘Zondig moedig, maar geloof des te moediger en verheug u in Christus’)? Wel, je bent nu eenmaal een zondaar en komt nooit los van de zonde; of je nu monnik bent of een mens in de wereld, of je vroom wilt zijn of slecht, je ontkomt niet aan de verstrikking van de wereld, je zondigt. Zondig dus maar moedig – en wel op grond van de eenmaal geschiede genade! Is dat de onverbloemde proclamatie van de goedkope genade, de vrijbrief voor de zonde, de opheffing van de navolging? Is dat de godslasterlijke aansporing tot moedwillig zondigen met het oog op de genade? Is er een duivelsers smaden van de genade dan te zondigen met het oog op de geschonken genade? Heeft de rooms-katholieke catechismus niet gelijk, wanneer hij hierin de zonde tegen de Heilige Geest ziet?

Voor een juist verstaan komt hier alles aan op de toepassing van het onderscheid van resultaat en vooronderstelling. Wordt Luthers uitspraak tot vooronderstelling van een genadetheologie, dan is daarmee de goedkope genade geproclameerd. Maar juist niet als begin, maar uitsluitend en alleen als eind, als resultaat, als sluitsteen, als allerlaatste woord kan Luthers stelregel juist worden opgevat. Opgevat als vooronderstelling, wordt het pecca fortiter tot ethisch principe; aan een principe der genade moet dan het principe van het pecca fortiter beantwoorden. Dat is rechtvaardiging van de zonde. Zo verkeert Luthers uitspraak in zijn tegendeel. ‘Zondig moedig’ – dat kon voor Luther slechts de laatste uitkomst zijn, de troost voor hem die op zijn weg van de navolging tot het inzicht komt, dat hij niet zonder zonden kan worden, die in de vrees voor de zonde wanhoopt aan Gods genade. Voor hem is het ‘zondig moedig’ niet zo iets als een principiële bevestiging van zijn ongehoorzaam leven, maar het is het evangelie van de genade Gods, voor wie wij te allen tijde en in iedere omstandigheid zondaren zijn en dat ons juist als zondaars zoekt en rechtvaardigt. Erken eerlijk je zonde, probeer die niet te ontlopen, maar ‘geloof nog veel moediger’. Je bent

* Enders III, p. 208, 118 vv.

een zondaar, wees dus ook een zondaar, wil niet iets anders zijn dan wat je bent, ja, wordt dagelijks weer een zondaar en wees daarin moedig. Tot wie mag dat anders gezegd zijn dan tot hem die dagelijks afluait van wat hem hindert bij de navolging van Jezus en die toch niet getroost is over zijn dagelijkse ontrouw en zonde? Wie anders kan dat zonder gevaar voor zijn geloof horen, als hij die zich door zo'n troost opnieuw geroepen weet tot de navolging van Christus? Zo wordt Luthers uitspraak, als resultaat opgevat, tot kostbare genade, die alleen genade is.

Genade als principe, pecca fortiter als principe, goedkope genade is ten slotte alleen maar een nieuwe wet, die niet helpt en niet bevrijdt. Genade als levend woord, pecca fortiter als troost in de aanvechting en oproep tot navolging, kostbare genade is alleen zuivere genade, die werkelijk zonden vergeeft en de zondaar bevrijdt.

Als de raven hebben wij ons verzameld om het lijk van de goedkope genade; daaruit ontvingen we het vergif, waaraan de navolging van Jezus onder ons stierf. De leer van de zuivere genade onderging een weergaloze apotheose, de zuivere leer van de genade werd tot God zelf, tot genade zelf. Allemaal woorden van Luther, en toch is de waarheid verworden tot zelfbedrog. 'Wanneer onze kerk slechts de leer van de rechtvaardiging heeft, dan is ze zeker ook een gerechtvaardigde kerk!' zo heette het. Daaraan zou dus de echte erfenis van Luther te kennen zijn, dat men de genade zo goedkoop mogelijk maakte. Dat zou luthers heten, dat men de navolging van Jezus overliet aan de wettisch gezinden, de gereformeerden of aan de dweepers, alles ter wille van de genade; dat men de wereld rechtvaardigde en de christenen in de navolging tot ketters maakte. Een volk was christelijk, was luthers geworden, maar ten koste van de navolging, tot een al te goedkope prijs. De goedkope genade had overwonnen. Maar weten we ook, dat deze goedkope genade in zeer hoge mate onbarmhartig tegen ons is geweest? Is de prijs die wij heden ten dage moeten betalen met de ineenstorting van de georganiseerde kerken, iets anders dan een noodzakelijke consequentie van de te goedkoop verworven genade? Men

schonk de verkondiging en de sacramenten goedkoop, men doopte, bevestigde een heel volk, men verleende de absolutie ongevraagd en onvoorwaardelijk, men gaf het heiligdom uit menselijke liefde aan de spotters en de ongelovigen; men deelde eindeloos stromen van genade uit, maar de oproep tot de strenge navolging van Christus werd zeldzamer gehoord. Waar bleven de inzichten van de oude kerk, die bij het dooponderricht aan de catechumenen zo zorgzaam waakte over de grens tussen kerk en wereld, over de kostbare genade? Waar bleven de waarschuwingen van Luther tegen een verkondiging van het evangelie, die de mensen zeker maakte in hun goddeloos leven? Wanneer werd de wereld afschuwelijker en heillozer gekerstend dan hier? Wat zijn de drieduizend door Karel de Grote naar het lichaam gedode Saksen in vergelijking met de miljoenen gedode zielen heden ten dage? Het is aan ons bewaarheid, dat de zonde van de vaders aan de kinderen bezocht wordt tot aan het derde en vierde geslacht. De goedkope genade was zeer onbarmhartig jegens onze kerk.

Onbarmhartig is de goedkope genade zeker ook voor de meesten van ons persoonlijk geweest. Ze heeft ons de weg tot Christus niet geopend, maar afgesloten. Ze heeft ons niet opgeroepen tot de navolging, maar verhard in de ongehoorzaamheid. Of was het niet onbarmhartig en hard, wanneer wij daar, waar wij de oproep tot de navolging van Jezus wel eenmaal gehoord hadden als de genaderoop van Christus, waar wij misschien eens de eerste stappen van de navolging in de tucht van de gehoorzaamheid aan het gebod gewaagd hadden, overvallen werden door het woord van de goedkope genade? Konden wij dit woord anders verstaan dan dat het onze gang wilde stuiten met de oproep tot een hoogst wereldse nuchterheid, dat het de vreugde van de navolging in ons verstikte met erop te wijzen, dat dit alles alleen maar onze zelf gekozen weg was, een verspilling van kracht, van inspanning en tucht, die onnodig, ja, hoogst gevaarlijk was? De walmende pit werd onbarmhartig uitgedoofd. Het was onbarmhartig zo tot een mens te spreken, omdat hij, in verwarring gebracht door zo'n goedkoop aanbod,

zijn weg moest verlaten, waarop Christus hem riep, omdat hij nu naar de goedkope genade greep, die hem het besef van de kostbare genade eens en vooral versperde. Het kon ook niet anders gebeuren, dan dat de bedrogen, zwakke mens zich in het bezit van de goedkope genade opeens sterk voelde en in werkelijkheid de kracht tot de gehoorzaamheid, tot de navolging verloren had. Het woord van de goedkope genade heeft meer christenen te gronde gericht dan welk gebod van de werken ook.

Wij willen nu in wat volgt het woord nemen voor diegenen die juist daarin aangevochten zijn, voor wie het woord van de genade schrikbarend leeg is geworden. Ter wille van de waarachtigheid moet er voor diegenen onder ons gesproken worden, die ervoor uitkomen, dat ze met de goedkope genade de navolging van Christus verloren hebben en met de navolging wederom het begrip voor de kostbare genade. Eenvoudigweg, omdat wij het niet willen loochenen, dat wij niet meer staan in de juiste navolging van Christus; dat we wel lidmaten zijn van een rechtzinnige kerk met de zuivere leer van de genade, maar niet meer evenzo lidmaten van een kerk in de navolging, moet de poging gedaan worden genade en navolging in hun juiste verhouding tot elkaar te begrijpen. Dit mogen wij heden ten dage niet meer uit de weg gaan. Steeds duidelijker blijkt de nood van onze kerk die ene vraag te zijn, hoe wij heden ten dage als christenen kunnen leven.

Gezegend diegenen die reeds staan aan het einde van de weg die wij willen gaan, en die vol verwondering begrijpen wat werkelijk niet te begrijpen lijkt, dat genade kostbaar is, juist omdat ze zuivere genade is, omdat ze genade van God in Jezus Christus is. Gezegend diegenen die bij de eenvoudige navolging van Jezus Christus door deze genade overwonnen zijn, zodat ze met deemoedige geest de alleen werkzame genade van Christus mogen loven. Gezegend diegenen die bij het inzicht in zodanige genade in de wereld kunnen leven, zonder zich aan haar te verliezen, wie in de navolging van Jezus Christus het hemelse vaderland tot zo'n zekerheid geworden is, dat ze werke-

lijk vrij geworden zijn voor het leven in deze wereld. Gezegend diegenen voor wie navolging van Jezus Christus niets anders betekent dan leven uit de genade en voor wie de genade niets anders betekent dan navolging. Gezegend diegenen die in deze zin christen geworden zijn, voor wie het woord van de genade barmhartig was.

IN DE SERIE *CHRISTELIJKE KLASSIEKERS*
VERSCHIJNT EEN WAARDEVOLLE SELECTIE
VAN TOONAANGEVENDE, INSPIRERENDE
UITGAVEN UIT HET VERLEDEN.

In *Navolging* betoogt Dietrich Bonhoeffer vanuit het evangelie dat de navolging van Christus de bevrijding van mensen betekent. Jezus vraagt niet het onmogelijke of iets onmenselijks: zijn gebod wil nooit leven vernietigen, maar leven bewaren, sterken, genezen.

Dietrich Bonhoeffer (1906-1945) is voor velen de bekendste theoloog uit de twintigste eeuw. Hij heeft een onuitwisbare indruk gemaakt door zijn verzet tegen het bewind van Hitler, wat leidde tot zijn tragische dood in 1945.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 3968 5 • NUR 707

9 789043 539685